

POSTĘPOWANIE ODWOŁAWCZE W PROCESIE KARNYM – U PROGU NOWYCH WYZWAŃ

redakcja naukowa Sławomir Steinborn

MONOGRAFIE

Wolters Kluwer

POSTĘPOWANIE ODWOŁAWCZE W PROCESIE KARNYM – U PROGU NOWYCH WYZWAŃ

redakcja naukowa Sławomir Steinborn

MONOGRAFIE

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Gdański

Stan prawny na 1 listopada 2016 r.

Recenzent

Dr hab. Andrzej Sakowicz, prof. KUL

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne i łamanie

Violet Design

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawoLubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-8107-041-6

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 9

Wstęp / 15

Część I

**System środków odwoławczych w perspektywie
prawnoporównawczej / 19**

Cezary Kulesza

System środków odwoławczych w Niemczech / 21

Maria Rogacka-Rzewnicka

**Postępowanie odwoławcze we francuskim procesie
karnym. Modelowe założenia apelacji / 35**

Krzysztof Woźniewski

Apelacja w angielskim procesie karnym / 72

Część II

Model postępowania odwoławczego / 95

Piotr Hofmański

**Nowy model postępowania odwoławczego
w procesie karnym / 97**

Paweł Wiliński

**Konstytucyjne uwarunkowania postępowania
odwoławczego w procesie karnym / 102**

Wojciech Jasiński

**Redukcja postępowania przed sądem pierwszej instancji
a konstytucyjny i konwencyjny standard prawa
do odwołania się w sprawach karnych / 114**

Małgorzata Wąsek-Wiaderek

**Wybrane aspekty postępowania odwoławczego
w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. w świetle
standardów międzynarodowych / 143**

Jerzy Skorupka

**Czy bezwzględne przyczyny odwoławcze
wymagają rewizji? / 163**

Marek Skwarcow

**Rażąca niesprawiedliwość orzeczenia
jako przesłanka odwoławcza po nowelizacji
kodeksu postępowania karnego / 176**

Anna Dziergawka, Igor Zgoliński

**Newralgiczne zmiany w postępowaniu odwoławczym
z perspektywy sędziów pierwszej instancji / 191**

Część III

Pozycja uczestników postępowania odwoławczego / 215

Izabela Urbaniak-Mastalerz

**Pozycja oskarżonego w nowym modelu
postępowania odwoławczego / 217**

Tomasz Kanty

**Wybrane zagadnienia dotyczące bezpośredniego
zakazu *reformationis in peius* / 243**

Marta Flis-Świeczkowska

**Czy istnieje możliwość cofnięcia przez mocodawcę
środka odwoławczego wniesionego przez pełnomocnika? / 259**

Część IV

Postępowanie dowodowe na rozprawie apelacyjnej / 275

Dariusz Świecki

Zakres postępowania dowodowego w instancji odwoławczej / 277

Piotr Rogoziński

**Zakres postępowania dowodowego na rozprawie apelacyjnej
a stwierdzenie konieczności przeprowadzenia
na nowo w całości przewodu sądowego
przez sąd pierwszej instancji (art. 437 § 2 k.p.k.) / 295**

Łukasz Cora

**Zakres i konsekwencje braku aktywności dowodowej
sądu oraz ich wpływ na rozstrzygnięcie w instancji
odwoławczej w kontradiktoryjnym modelu procesu
karnego a powrót do względnej inkwizycyjności / 325**

Część V

Nadzwyczajne środki odwoławcze / 347

Ryszard A. Stefański

Kasacja – potrzeba zmian / 349

Maciej Fingas

**Kilka uwag o reformatoryjnym orzekaniu
w postępowaniu kasacyjnym / 362**

Monika Zbrojewska

**Czy aktualny system nadzwyczajnych
środków odwoławczych spełnia swe zadania? / 386**

Barbara Dudzik

Głos w dyskusji / 397

Część VI

Inne środki zaskarżenia / 399

Aneta Kamińska-Nawrot

**Prawo do złożenia zażalenia na czynności związane
z przeszukaniem w ramach art. 236 k.p.k.**

Niepokój związany ze zmianami / 401

Andrzej Osiński

**Podstawy uchylenia prawomocnego mandatu karnego
w prawie wykroczeń w związku z nowelizacją przepisów
kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia / 413**

Wykaz skrótów

Akty prawne

- CAA 1968** angielski Criminal Appeal Act 1968
- CIC** francuski kodeks postępowania karnego z dnia 19 listopada 1808 r. (Code d’instruction criminelle)
- CPR 2013** angielskie Reguły Procedury Karnej z 2013 r. (Criminal Procedure Rules)
- d.k.p.w.** ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. Nr 12, poz. 116 z późn. zm.)
- EKPCz** Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
- fr. k.k.** francuski kodeks karny z dnia 1 marca 1994 r. (Code pénal)
- fr. k.p.k.** francuski kodeks postępowania karnego z dnia 23 grudnia 1958 r. (Code de procédure pénale)
- GG** niemiecka ustawa zasadnicza z dnia 23 maja 1949 r. (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland)
- GVG** niemiecka ustawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 9 maja 1975 r. (BGBl. I, S. 1077 z późn. zm.)
- k.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.)
- Konstytucja RP** Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

- k.p.a.** ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 23 z późn. zm.)
- k.p.c.** ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1822 z późn. zm.)
- k.p.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1749 z późn. zm.)
- k.p.k. z 1928 r.** rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33, poz. 313), wersja pierwotna
- k.p.k. z 1969 r.** ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)
- k.p.w.** ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 1713)
- k.w.** ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.)
- MCA 1980** angielski Magistrates Court Act z 1980 r.
- MPPOiP** Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38 poz. 167, załącznik)
- nowela lutowa** ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396), również jako nowela z dnia 20 lutego 2015 r.
- nowela marcowa** ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437)
- nowela wrześniowa** ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.), również jako nowela z dnia 27 września 2013 r.

- Protokół nr 7** Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz. U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364)
- SCA 1981** angielski Senior Courts Act z 1981 r.
- StPO** niemiecki kodeks postępowania karnego (Strafprozessordnung)

Czasopisma i zbiory orzecznictwa

- Biul. PK** Biuletyn Prawa Karnego
- Biul. SN** Biuletyn Sądu Najwyższego
- BSP** Białostockie Studia Prawnicze
- Bull. crim.** Les Bulletins de la Cour de cassation
- Cass. crim.** Arrêts de la Cour de cassation, chambre criminelle (Orzecznictwo francuskiego Sądu Kasacyjnego, Wydział Karny)
- CzPKiNP** Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
- GSP** Gdańskie Studia Prawnicze
- KZS** Krakowskie Zeszyty Sądowe. Orzeczenia Sądu Apelacyjnego w Krakowie w sprawach karnych
- LEX** System Informacji Prawnej LEX
- M. Praw.** Monitor Prawniczy
- NP** Nowe Prawo
- OSA** Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSNC** Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
- OSNKW** Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa
- OSNP** Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy
- OSNPG** Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
- OSNwSK** Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
- OSP** Orzecznictwo Sądów Polskich

OSPİKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiP	Państwo i Prawo
PPK	Problemy Prawa Karnego
Prob. Krym.	Problemy Kryminalistyki
Prob. Praw.	Problemy Praworządności
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	Prokuratura i Prawo – wkładka
Prz. Sejm.	Przegląd Sejmowy
PS	Przegląd Sądowy
SP-E	Studia Prawno-Ekonomiczne
St. Iur.	Studia Iuridica
St. Praw.	Studia Prawnicze
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy

Organy orzekające i inne

BVerfG	niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny (Bundesverfassungsgericht)
BGH	niemiecki Federalny Sąd Najwyższy (Bundesgerichtshof)
CA-CD	angielski Sąd Apelacyjny – Wydział Karny (The Court of Appeal Criminal Division)
ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
HCJ	angielski Wysoki Sąd Sprawiedliwości (High Court of Justice)
KGP	Komendant Główny Policji
NSA	Naczelný Sąd Administracyjny
OLG	niemiecki Sąd Apelacyjny (Oberlandesgericht)
SA	Sąd Apelacyjny

- SN** Sąd Najwyższy
- SSN** sędzia Sądu Najwyższego
- TK** Trybunał Konstytucyjny
- WKD** Wyższa Komisja Dyscyplinarna
- WSA** Wojewódzki Sąd Administracyjny
- WSD** Wyższy Sąd Dyscyplinarny

Wstęp

W ostatnich latach jesteśmy świadkami niespotykanej od długiego czasu, wzmożonej aktywności nowelizacyjnej ustawodawcy w sferze prawa karnego procesowego. Chodzi tu nie tyle o częstotliwość wprowadzania zmian, ta bowiem już od dawna utrzymuje się na aż nazbyt wysokim poziomie, ile o głębokość tych zmian. Ustawa z dnia 27 września 2013 r. (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.) nowelizująca kodeks postępowania karnego i inne ustawy przyniosła tak zasadnicze przeobrażenia, często o modelowym charakterze, że bez cienia przesady można było mówić, iż jej wejście w życie w dniu 1 lipca 2015 r. w kilku przynajmniej obszarach oznaczało znacznie większą zmianę jakościową niż wejście w życie nowego kodeksu postępowania karnego w 1998 r. Do obszarów tych należał nie tylko model postępowania przed sądem pierwszej instancji, ale również sfera kontroli odwoławczej. Uchwalenie tej nowelizacji stało się impulsem do zorganizowania przez Katedrę Prawa Karnego Procesowego i Kryminalistyki Uniwersytetu Gdańskiego konferencji naukowej *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym – u progu nowych wyzwań*. Odbyła się ona w dniach 25 i 26 września 2014 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, gromadząc ponad 70 uczestników – przedstawicieli większości polskich ośrodków naukowych zajmujących się prawem karnym procesowym oraz grono znamienitych praktyków. Była to odpowiedź na potrzebę intensywnej i wieloaspektowej dyskusji dotyczącej nie tylko konsekwencji samych zmian, ale również zagadnień o znacznie szerszym i ponadczasowym wymiarze – przede wszystkim odpowiedniego kształtu systemu zwyczajnych i nadzwyczajnych środków odwoławczych oraz pożądanego modelu postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym.

Niniejszy zbiór jest w obszarze problematyki kontroli odwoławczej w dużej mierze świadectwem dyskusji, jakie głównie w reakcji na głębokie zmiany modelowe wprowadzane przez ustawodawcę toczono były w tamtym czasie

w odniesieniu do wielu aspektów procedury karnej. Obecnie nieoczekiwanie znajdujemy się w zupełnie innym miejscu niż w czasie konferencji. Wskutek poehopnej zmiany optyki przez ustawodawcę zrezygnowano bowiem z szansy zweryfikowania przyjętych założeń i pomimo braku rzetelnych danych ku temu ogłoszono niepowodzenie reformy wzmacniającej kontradyltoryjność w procesie karnym. Nie ustała jednak potrzeba dyskusji o pożądanym przeobrażeniu, jakich powinien doznać polski proces karny, aby był on bardziej efektywny, sprawny, sprawiedliwy i rzetelny. Trudno bowiem przyjąć, aby powrót do znanych z przeszłości rozwiązań, niekiedy zakotwiczonych jeszcze w reformach procedury karnej z lat 1949–1950, eliminował potrzebę dyskusji o tym, jaki powinien być nowoczesny proces karny w Polsce. Powrót do starych rozwiązań nie jest przecież żadną odpowiedzią na wyzwania, jakie niesie współczesność. Wprowadzone w 2016 r. zmiany w procedurze karnej w żadnym razie nie oferują recepty na większość zdiagnozowanych problemów, które były powodem reform z lat 2013–2015, a tym samym nie anulują potrzeby dalszej dyskusji.

Zmiany wprowadzone w 2016 r. nie spowodowały odejścia od modelu reformatoryjnego orzekania w instancji odwoławczej, niektóre wręcz go jeszcze wzmocniły. Istotnie zmieniło się jednak otoczenie dla tych rozwiązań, stawiając pytanie o możliwość efektywnego funkcjonowania apelacyjnego modelu kontroli odwoławczej w warunkach inkwizycyjności. Odpowiedź na nie mogła zostać udzielona w przedstawionych tekstach tylko w dużym zarysie. Autorzy poszczególnych opracowań dołożyli wprawdzie wszelkich starań, aby Czytelnik mógł otrzymać aktualne opracowania, jednak trzeba pamiętać, że niniejsza książka stanowi przede wszystkim dokumentację konferencji naukowej, jaka odbyła się w 2014 r. Podkreślić również należy, że żaden z problemów poruszonych podczas konferencji i poddanych analizie w tej książce nie stracił nic ze swej aktualności. Na część z nich nie wpłynęły bowiem w istotnym stopniu ostatnie zmiany normatywne, wiele z nich od samego początku wychodziło poza horyzont zakreślony przez zmiany z lat 2013–2015, z kolei zaś inne wprawdzie zdeaktualizowały się od strony normatywnej, jednak nie dotyczy to ich aktualności naukowej. Wypada mieć również nadzieję, że w nieodległym czasie możliwy będzie powrót do rzetelnej dyskusji nad tym, ile i jakiej kontradyltoryjności potrzeba w procesie karnym oraz jak wpływa ona na założenia modelowe

i kształt postępowania odwoławczego. Analizy i poglądy zawarte w niniejszym opracowaniu będą wówczas znakomitym materiałem i zarzewiem do dalszej dyskusji.

Warto również wspomnieć, że konferencję rozpoczęła sesja poświęcona pamięci Profesora Jana Grajewskiego, niezwykle ważnej postaci w historii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, jego dziekana w latach 1984–1990, wieloletniego kierownika Katedry Prawa Karnego Procesowego i Kryminologii, a w latach 1990–2000 również sędziego Sądu Najwyższego orzekającego w Izbie Karnej. Z inicjatywy uczniów i współpracowników Profesora Senat Uniwersytetu Gdańskiego na wniosek Rady Wydziału Prawa i Administracji podjął w dniu 19 grudnia 2013 r. uchwałę o nadaniu imienia Profesora Jana Grajewskiego sali symulacji rozpraw karnych w budynku Wydziału Prawa i Administracji UG. Zwieńczeniem otwierającej konferencję sesji wspomnieniowej była uroczystość nadania sali rozpraw imienia Profesora Jana Grajewskiego oraz odsłonięcie portretu Profesora w tejże sali.

Na zakończenie słowa podziękowania należą się wszystkim uczestnikom konferencji, którzy aktywnością i zapałem dyskusyjnym przyczynili się do istotnego wzbogacenia jej wyników, instytucjom, które udzieliły wsparcia przy organizacji tej konferencji: wydawnictwu Wolters Kluwer, wydawnictwu C.H. Beck oraz Pomorskiej Izbie Adwokackiej w Gdańsku, a także zespołowi Katedry Prawa Karnego Procesowego i Kryminalistyki Uniwersytetu Gdańskiego, który włożył wiele wysiłku w przygotowanie tego wydarzenia.

Sławomir Steinborn

Część I

System środków odwoławczych w perspektywie prawnoporównawczej

System środków odwoławczych w Niemczech

Problematyka środków odwoławczych została uregulowana w księdze III StPO zatytułowanej „Środki prawne” (*Rechtsmittel*, § 296–358). Rozpoczynający ją rozdział I zawiera ogólne przepisy odnoszące się do wszystkich środków odwoławczych (§ 296–303), następne rozdziały dotyczą zażalenia (*Beschwerde*, § 304–311a), odwołania (*Berufung*, § 312–332) i rewizji (*Revision*, § 333–358).

System środków odwoławczych w Niemczech zapewnia skarżącemu możliwość kontroli decyzji procesowych zarówno pod względem faktycznym, jak i prawnym. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, celem tych środków jest zagwarantowanie prawidłowości poszczególnych decyzji organów procesowych i przez to praworządności, zapewnienie jednolitości prawa oraz przestrzegania przepisów proceduralnych. Jednakże ustawodawstwo i praktyka procesowa zakładają dążenie do tych celów z różnym natężeniem, gdyż podnoszone w środku odwoławczym zarzuty natury proceduralnej zasadniczo mogą spowodować zamierzony przez skarżącego skutek wtedy, gdy mogły one mieć wpływ na trafność zaskarżonej decyzji procesowej¹.

Jednocześnie w literaturze przedmiotu wskazuje się na konieczność ograniczenia zakresu postępowania odwoławczego oraz kompetencji sądu odwoławczego korygującego błędy sądu *merita* wynikające z możliwości utraty bądź zniekształcenia dowodów z osobowych źródeł dowodowych, jak

* Prof. dr hab. Cezary Kulesza, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, Katedra Postępowania Karnego.

¹ W. Frisch (w:) *SK-StPO. Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung. Mit GVG und EMRK*, red. J. Wolter, Band VI, § 296–332 StPO, Köln 2013, s. 6–7 i podana tam literatura.

np. zeznania świadków, których pamięć w powtórnie prowadzonym postępowaniu dowodowym może ulec zniekształceniu bądź zatarciu. Te względy powodują zarówno podmiotowe, przedmiotowe, jak i czasowe ograniczenia możliwości składania i rozpoznawania przez sądy odwoławcze środków odwoławczych. Niebagatelne znaczenie ma tu także poszanowanie stanu pewności prawa wynikającego ze stabilności orzeczeń sądowych².

Należy stwierdzić, że przepisy ogólne niemieckiego k.p.k. odnoszące się do wszystkich środków odwoławczych skonstruowane są podobnie jak w polskim k.p.k. Rozpoczynający księgę III StPO § 296 upoważnia zarówno prokuraturę, jak i oskarżonego do wnoszenia dopuszczalnych środków odwoławczych od decyzji sądowych. W komentarzach wskazuje się na szeroki zakres podmiotowy skarżących i różnorodność przedmiotu zaskarżania. Podkreśla się, że znaczną rolę w ukształtowaniu tego zakresu odegrała tu nie tylko ustawa (StPO), lecz także orzecznictwo sądowe i postulaty doktryny. Katalog środków zaskarżenia nie ogranicza się jedynie do typowych środków odwoławczych, takich jak zażalenie, odwołanie czy rewizja, lecz obejmuje także takie środki zaskarżenia, jak sprzeciw od wyroku nakazowego, w przypadku zaś decyzji prokuratury można tu wskazać chociażby na decyzję sądu w zakresie wniosku pokrzywdzonego w ramach postępowania w przedmiocie „wymuszenia skargi” (*Klageerzwingungsverfahren*, § 172 ust. 2 StPO) czy też sędziowską kontrolę decyzji prokuratury bądź innych organów postępowania przygotowawczego, w szczególności tych podjętych zamiast sądu w sytuacjach „niecierpiących zwłoki” (*Gefahr im Verzug*)³.

W doktrynie niemieckiej wskazuje się na instytucję *gravamenu* (*Beschwer*), którego posiadaniem musi się zasadniczo legitymować odwołujący się. Ograniczenie to nie dotyczy prokuratora, który podobnie jak w procesie polskim może wnosić środki odwoławcze także na korzyść oskarżonego⁴. Środki odwoławcze są składane przez uprawnione osoby niezależnie. Ponieważ bieg terminów do złożenia środka odwoławczego przez prokuratora i dla oskarżonego może rozpoczynać się i kończyć w różnym czasie, jeden z nich może posiadać jeszcze prawo do odwołania, gdy drugi z nich

² Tamże, s. 7–8.

³ Tamże, s. 8–9.

⁴ L. Brößler, *Strafprozessuale Revision. Eine Anleitung für Klausur und Praxis*, München 2012, s. 7; W. Frisch (w:) *SK-StPO...*, s. 189–190.

takie prawo już utracił. Niemiecka procedura karna nie przewiduje znanej procedurze cywilnej możliwości przyłączenia się do cudzego środka odwoławczego (*Anschlussrechtsmittel*). Jednakże jeśli środek odwoławczy zostanie błędnie oznaczony jako „przyłączony”, nie wywiera to negatywnych skutków dla odwołującego się, gdyż zgodnie z § 300 StPO (stanowiącym, że błędne oznaczenie środka odwoławczego nie wpływa na jego skuteczność) będzie on traktowany jako samoistny środek odwoławczy⁵.

Jak wskazuje się w orzecznictwie sądowym, dopuszczalność środka odwoławczego wymaga bezpośredniego naruszenia praw lub uzasadnionych interesów składającego środek odwoławczy. *Gravamen* może wynikać jedynie z sentencji orzeczenia sądowego, a nie jego uzasadnienia⁶. Oskarżony może składać środki odwoławcze od decyzji procesowych naruszających jego prawa bądź szkodzących jego interesom osobiście, bądź za pośrednictwem innych osób. Jeśli inna osoba złoży w imieniu oskarżonego środek odwoławczy, to taka czynność jest skuteczna tylko wtedy, gdy posiada ona upoważnienie oskarżonego bądź jest upoważniona z mocy ustawy. Środek odwoławczy może złożyć za oskarżonego jego przedstawiciel ustawowy i wiąże go wtedy ten sam termin na wniesienie środka odwoławczego co oskarżonego (§ 298 StPO).

Obrońca, jako upoważniony ustawowo do reprezentowania oskarżonego, może złożyć za niego środek odwoławczy, jednakże nie może tego uczynić wbrew jego wyraźnie wyrażonej woli (§ 297 StPO). obrońca działa wtedy na mocy własnych uprawnień i we własnym imieniu, jednakże jego uprawnienie zależy od tego, czy oskarżonemu przysługuje środek odwoławczy i czy nie sprzeciwia się on wyraźnie wniesieniu środka. Ograniczenie takie dotyczy rewizji, odwołania (*Berufung*) i zażalenia. Regulacja § 297 StPO odnosi się tylko do obrońców ustanowionych przez oskarżonego bądź wyznaczonych mu z urzędu, a nie obejmuje swoim zakresem adwokatów niedziałających jako obrońcy, a więc nie stosuje się jej w przypadku pełnomocników oskarżycieli prywatnych i posiłkowych, którzy muszą posiadać specjalne pełnomocnictwo do wniesienia środka odwoławczego⁷.

⁵ W. Frisch (w:) *SK-StPO...*, s. 187.

⁶ G. Cirener (w:) *Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Kommentar*, red. J.P. Graf, München 2010, s. 1234–1237 i podane tam orzecznictwo.

⁷ W. Frisch (w:) *SK-StPO...*, s. 194–196.

Warto dodać, że w przypadku oskarżonego pozbawionego wolności prawo niemieckie przewiduje możliwość złożenia ustnego środka odwoławczego przed sądem rejonowym właściwym dla siedziby aresztu bądź zakładu karnego, które to oświadczenie jest umieszczane przez sąd w protokole. Wówczas data sporządzenia protokołu decyduje o dotrzymaniu terminu na złożenie środka odwoławczego (§ 299 StPO)⁸.

Należy wskazać na specyficzną instytucję prawa niemieckiego, jaką jest występująca oprócz możliwości jego wycofania zasadnicza możliwość zrzeczenia się prawa do wniesienia środka odwoławczego (*Verzicht auf die Einlegung eines Rechtsmittels*). Oświadczenie takie będzie skuteczne, jeśli osoba uprawniona zgłosi je jeszcze przed upływem terminu do zaskarżenia orzeczenia. Jednakże zrzeczenie się prawa do wniesienia środka odwoławczego nie jest dopuszczalne w przypadku wyroków zapadłych w trybie porozumień procesowych (*Verständigungen*) uregulowanych w art. 257c (§ 302 zdanie drugie StPO). Podobnie jak w procesie polskim, wycofanie przez prokuratora środka odwoławczego złożonego na korzyść oskarżonego wymaga jego zgody, w przypadku zaś obrońcy – wyraźnego upoważnienia oskarżonego. Skuteczne wycofanie środka odwoławczego powoduje utratę środka odwoławczego oraz prowadzi do uprawomocnienia się orzeczenia. Oświadczenie o zrzeczeniu się uprawnienia do wniesienia środka odwoławczego musi być jednoznaczne i złożone bezwarunkowo. Sąd nie może zachęcać w żaden sposób do tego zrzeczenia się, aby nie sugerować, w którym kierunku będzie prowadzone postępowanie. Zrzeczenie się będzie skuteczne w momencie, w którym dotrze do sądu, nawet w chwili publikacji wyroku. Podobnie jak wycofanie środka odwoławczego, jest ono nieodwoływalne i niezaskarżalne, i zgodnie z orzecnictwem nie ma tu zasadniczego znaczenia błędne pouczenie o środkach odwoławczych. Zrzeczeniu się nie może sprzeciwić się obrońca.

Zgodnie z orzecnictwem zrzeczenie się będzie nieskuteczne w sytuacjach poważnych wad oświadczenia woli bądź związanych ze stanem, w jakim odwołujący się składał oświadczenie. Zrzeczenie się będzie bezskuteczne także wtedy, gdy w sytuacji obrony obligatoryjnej oskarżony nie mógł skorzystać z porad obrońcy. Jednakże podstawowy ustawowy zakaz zrzekania

⁸ Tamże, s. 207–214.

się środka odwoławczego obowiązuje, jak wspomniano wcześniej, w przypadku wyroków zapadłych w drodze porozumień procesowych zawieranych na podstawie art. 257c StPO.

Ze względu na konieczność syntetycznego podejścia do problemu środków odwoławczych skupimy się na środkach zaskarżenia wyroków. Wśród środków odwoławczych od wyroków w niemieckim systemie wymiaru sprawiedliwości można wyróżnić⁹:

- 1) w przypadku nieobecności oskarżonego na rozprawie głównej i jego skazania w pierwszej instancji (§ 232 StPO) dwa środki odwoławcze:
 - a) **przywrócenie do stanu poprzedniego** (*Wiedereinsetzung in den Vorigen Stand* – § 235 StPO) oraz
 - b) **odwołanie** (*Berufung*) służące zaskarżeniu wyroków wydanych przez sąd rejonowy pierwszej instancji (Amtsgericht) w składzie 1-osobowym i ławniczym – § 312–332 StPO. Właściwość rzeczową jednoosobowych sądów w sprawach karnych określają § 24–25, natomiast sądów ławniczych – § 28 ustawy o ustroju sądów powszechnych z dnia 9 maja 1975 r. – GVG (BGBl. I, S. 1077 z późn. zm.). Odwołaniem nie mogą być zaskarżone wyroki Wielkiej Izby, sądów przysięgłych (Schwurgerichts), jak również OLG¹⁰;
- 2) **rewizję** jako środek odwoławczy od wyroków wydziałów karnych sądów okręgowych (Landesgericht – Strafkammern) i sądów przysięgłych (§ 333–358 StPO), jest składana do sądu apelacyjnego (Oberlandesgericht), w przypadku zaś gdy pierwszą instancją jest sąd apelacyjny – rewizję rozpatruje Federalny Sąd Najwyższy (Bundesgerichtshof – BGH).

Natomiast orzeczenia prawomocne mogą być wzruszone w drodze takich środków zaskarżenia, jak:

- 1) **wniosek o wznowienie postępowania** (§ 359 StPO);
- 2) **skarga konstytucyjna** (*Verfassungsbeschwerde*), w której można żądać zbadania zgodności z Konstytucją samej ustawy, jej wykładni oraz

⁹ Zob. np. R. Eschelbach (w:) *Strafprozessordnung...*, red. J.P. Graf, s. 1270–1627; C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, München 2009, s. 413–440 i podane tam orzecznictwo; H. Gössel, *Die Überprüfung tatsächlicher Feststellungen im Rechtsmittelzug des deutschen Strafverfahrens* (w:) *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Kraków 2000, s. 83–106; C. Kulesza, K.T. Boratyńska, *Problemy usprawniania niemieckiego postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2004, nr 4, s. 7–20.

¹⁰ W. Frisch (w:) *SK-StPO...*, s. 498–860; C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht...*, s. 414.

zastosowania w konkretnej sprawie. Jednakże w literaturze wskazuje się na konieczność stosowania tu zasady subsydiarności, która wymaga wcześniejszego wyczerpania wszystkich możliwości prawnych służących uniknięciu bądź usunięciu naruszeń prawa;

- 3) **skarga na naruszenie praw człowieka** (*Menschenrechtsbeschwerde*), która oczywiście może być złożona dopiero po wyczerpaniu krajowych środków prawnych.

Odwołanie jest składane w sądzie pierwszej instancji w terminie 7 dni od publikacji wyroku ustnie do protokołu (rozprawy lub posiedzenia) bądź pisemnie. Jeśli oskarżony nie był obecny przy ogłoszeniu wyroku, to termin 7-dniowy biegnie od jego doręczenia, chyba że w przypadkach określonych w § 317 ust. 2 StPO przy publikacji wyroku był obecny obrońca posiadający stosowne pisemne pełnomocnictwo. W komentarzach wskazuje się, że złożenie odwołania stanowi oświadczenie procesowe (*Prozesserklärung*) osoby uprawnionej zgodnie z § 296 StPO do wniesienia środka odwoławczego. Nie wymaga się, aby zawierało ono określone sformułowania, ale musi wskazywać przedmiot zaskarżenia (*Anfechtungsgegenstand*), osobę odwołującego się oraz *petitum* (*Anfechtungswillen*). Odwołanie odznacza się zatem dużą elastycznością i brakiem formalizmu, może ograniczyć się tylko do niektórych zarzutów, a jeśli ich nie precyzuje (StPO nie wymaga także uzasadnienia zarzutów – § 317), wyrok uważa się za zaskarżony w całości (§ 328 StPO).

Odwołanie jest rozpatrywane przez sąd okręgowy (Landgericht), który występuje wówczas jako sąd odwoławczy (§ 74 ust. 3 GVG). Jeśli sąd odwoławczy stwierdzi, iż złożenie odwołania było niezgodne z procedurą, może je oddalić postanowieniem, na które przysługuje zażalenie (§ 322 StPO). Sąd odwoławczy przeprowadza postępowanie dowodowe w szerokim zakresie, mając nieograniczone możliwości powtarzania dowodów przeprowadzonych przez sąd pierwszej instancji i przeprowadzania nowych dowodów (por. § 323–325 StPO). Nie ma tu jednakże miejsca ponowne odczytanie aktu oskarżenia, a zasada bezpośredniości rozprawy (§ 250 StPO) jest ograniczona, gdyż sąd odwoławczy może odczytywać protokoły zeznań świadków złożonych przed sądem pierwszej instancji. Sąd odwoławczy może odczytywać takie protokoły tylko za zgodą stron, lecz powinien także bezpośrednio przesłuchiwać tych świadków, jeśli sąd uzna to za istotne dla

wydania orzeczenia (ze względu na ciążący także na sędzie odwoławczym obowiązek wyjaśnienia prawdy – § 244 ust. 2 StPO), oskarżyciel nie wnosił o ich odczytanie w akcie oskarżenia bądź w szczególności sprzeciwił się temu oskarżony (§ 325 StPO)¹¹.

Wyrok sądu odwoławczego rozpoznającego *Berufung* może bądź uznać odwołanie za nieuzasadnione i odrzucić je (*verwerfen*), bądź uwzględniając je, uchylić wyrok i wydać orzeczenie reformatoryjne (§ 328 StPO)¹².

W przeciwieństwie do odwołania **rewizja** posiada określone ustawowo przyczyny rewizyjne, które za podstawę mają naruszenie prawa (§ 337 StPO). Wśród nich można wyróżnić tzw. absolutne przyczyny rewizyjne, czyli najważniejsze naruszenia prawa, jakich dopuścił się sąd na rozprawie, takie jak: niezgodny z prawem skład sądu, udział w nim sędziego podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy bądź na wniosek strony, złamanie właściwości rzeczowej sądu, odbycie rozprawy pod nieobecność prokuratora lub osoby, której obecność była obowiązkowa, brak podania podstaw orzeczenia bądź też niedopuszczalne ograniczenia praw obrony w kwestii istotnej dla orzeczenia (§ 338 StPO)¹³.

Względne przyczyny odwoławcze mogą dotyczyć naruszenia prawa zarówno przez sąd (na rozprawie lub poza nią), jak i organy postępowania przygotowawczego, a także odnosić się do samego wyroku¹⁴.

W niemieckiej praktyce procesowej szczególną wagę przywiązuje się także do regulacji § 336 StPO przewidującego możliwość zgłaszania zarzutów rewizyjnych odnoszących się do naruszeń prawa przez sąd bądź organy ścigania przed rozprawą, a więc w postępowaniu przygotowawczym i w trakcie sądowej kontroli oskarżenia (tzw. postępowanie przejściowe – *Zwischenverfahren*). Zarzuty takie mogą być skuteczne, jeśli miały wpływ na zaskarżony wyrok („przeniknęły” do niego – *fortgesetzt*). Wśród takich zarzutów w doktrynie i orzecznictwie wymienia się naruszenie przez organy ścigania procedury przy przeprowadzaniu czynności

¹¹ C. Roxin, B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht...*, s. 417.

¹² Zob. szerzej W. Frisch (w:) *SK-StPO...*, s. 732–751.

¹³ Zob. szerzej L. Brößler, *Strafprozessuale Revision...*, s. 35–50.

¹⁴ Zob. tamże, s. 63–116.

dowodowych (np. podsłuchu, przeszukaniu, przesłuchaniu podejrzanego bądź świadków, a także korzystaniu z tajnych agentów policji i konfidentów policyjnych) skutkujące niedopuszczalnością uzyskanych w ten sposób dowodów¹⁵.

Wśród naruszeń prawa, jakich sąd może dopuścić się na rozprawie, a które mogą stanowić względną przyczynę odwoławczą, w literaturze akcentuje się takie naruszenia prawa do obrony materialnej jak brak pouczenia oskarżonego po odczytaniu aktu oskarżenia o jego prawach, nieuzasadnione oddalanie wniosków dowodowych obrony, naruszenie prawa oskarżonego do swobody wyjaśnień, prawa do składania oświadczeń czy też ograniczanie prawa do ostatniego słowa¹⁶.

Składający rewizję, w przeciwieństwie do odwołania, powinien ściśle określić zakres zaskarżenia, wnioski rewizyjne i ich uzasadnienie (§ 344 StPO)¹⁷. Jeśli rewizja nie spełnia tych wymogów bądź została złożona bez zachowania wymaganej procedury, może być odrzucona przez sąd rewizyjny postanowieniem jako niedopuszczalna (§ 346, 349 ust. 1 StPO). Ten środek odwoławczy może być także oddalony na posiedzeniu, jeśli skład sędziowski uzna go jednomyślnie (po wysłuchaniu stron) za oczywiście bezzasadny. Jeśli sąd odwoławczy rozpoznaje rewizję na rozprawie, wówczas zasadniczo wydaje wyrok. Możliwe jest jednak zdecydowanie o rewizji prokuratora w formie wyroku, oskarżonego zaś w formie postanowienia.

Na rozprawie sąd rewizyjny może wydać następujące rodzaje orzeczeń¹⁸:

- 1) odrzucić rewizję jako niedopuszczalną wyrokiem, którego treść zasadniczo odpowiada postanowieniu;
- 2) umorzyć postępowanie całkowicie bądź częściowo na podstawie § 153, 154, 154a StPO;
- 3) oddalić rewizję jako bezzasadną;

¹⁵ Tamże, s. 51–64.

¹⁶ R. Schlothauer, H.-J. Weider, *Verteidigung im Revisionsverfahren*, Karlsruhe 2013, s. 293 i n.; L. Brößler, *Strafprozessuale Revision...*, s. 87–97.

¹⁷ Odnosnie do wymogów stawianych uzasadnieniu rewizji zob. L. Brößler, *Strafprozessuale Revision...*, s. 30–35.

¹⁸ Tamże, s. 119–124.

- 4) zmienić częściowo orzeczenie w zakresie winy (np. uniewinnić z określonych zarzutów), a utrzymać co do kary, jeśli uchybienia nie wpłynęły na tę część wyroku;
- 5) uchylić wyrok sądu pierwszej instancji w całości lub części i odpowiednio umorzyć postępowanie z powodu negatywnej przesłanki procesowej (§ 353 ust. 1, § 354 ust. 1 StPO);
- 6) uchylić wyrok i uniewinnić oskarżonego;
- 7) uchylić wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania (§ 353, 354 ust. 2 StPO);
- 8) zmienić wyrok sądu pierwszej instancji w zakresie kary.

W dziedzinie postępowania odwoławczego warto podkreślić możliwość wyboru przez skarżącego bądź odwołania, bądź rewizji. Jak wynika z powyższego, w Niemczech istnieje dość skomplikowany trójinstancyjny system, gdzie wyroki mogą być zaskarżone dwoma różnymi środkami: odwołaniem i rewizją¹⁹. Oba charakteryzują się bezwzględną dewolutywnością (tzw. *Abwälzungseffekt*) i suspensywnością oraz występowaniem zakazu *reformationis in peius*, niemniej jednak występuje między nimi wiele odmienności. W literaturze przedmiotu za podstawowe przyjmuje się następujące różnice²⁰:

- o ile przy odwołaniu możliwe jest przeprowadzenie nowych dowodów (§ 324 ust. 2 StPO), przy ograniczeniach zasady bezpośredniości (§ 325 StPO), o tyle nie jest to możliwe przy rewizji. Poza tym obecność oskarżonego nie jest obowiązkowa (§ 350 StPO), w większości zaś przypadków o losach rewizji rozstrzyga się postanowieniem (bez przeprowadzania rozprawy – § 349 ust. 2 i 4 StPO);
- w przypadku odwołania następuje kompleksowa kontrola wyroku, chyba że skarżący ograniczy się do określonych zarzutów (§ 318 StPO). Natomiast w przypadku rewizji kontrola następuje jedynie w granicach zaskarżenia (§ 352 StPO);
- rewizja wymaga uzasadnienia (§ 344 StPO), natomiast tylko od składającego odwołanie zależy, czy je uzasadni, i to na podstawie okoliczności

¹⁹ Na temat różnic między odwołaniem i rewizją w procesie niemieckim a apelacją w polskim procesie karnym por. T. Weigend, *Das Rechtsmittel der Appellation aus deutscher Sicht* (w:) *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa...*, s. 147–170.

²⁰ K.H. Gössel, *Die Überprüfung tatsächlicher Feststellungen im Rechtsmittelzug des deutschen Strafverfahrens* (w:) *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa...*, s. 183–185.

faktycznych, a nie prawnych (§ 317 StPO). Oznacza to w rezultacie, że sąd odwoławczy dochodzi na podstawie własnych ustaleń faktycznych i oceny dowodów do innych wniosków niż sąd rejonowy. Natomiast sąd rewizyjny stwierdza jedynie naruszenie ustawy i na tym opiera swój wyrok (§ 337 ust. 1 StPO);

- o ile wyrok sądu odwoławczego może być zaskarżony rewizją (§ 333 i n. StPO oraz § 74 ust. 3 GVG), o tyle od wyroku sądu rewizyjnego nie przysługuje żaden środek odwoławczy. Jeśli sąd rewizyjny orzeka merytorycznie w sprawie bądź odrzuca rewizję, wówczas jego wyrok staje się natychmiast prawomocny. Natomiast w przypadku zwrotu sprawy do ponownego rozpoznania od nowego wyroku sądu pierwszej instancji przysługuje środek odwoławczy.

Biorąc pod uwagę (w pewnym uproszczeniu), iż sąd odwoławczy jest sądem faktu, natomiast sąd rewizyjny sądem prawa, w zasadzie odwołanie uważa się za środek odwoławczy bardziej korzystny niż rewizję, a to ze względu na mniejszy formalizm i rygoryzm w jego wnoszeniu i rozpoznawaniu, a także możliwość zaskarżenia wyroku sądu odwoławczego rewizją. Jednak ze względu na to, że odwołania są możliwe jedynie w drobnych sprawach (należących do właściwości sądów rejonowych), § 333 rozszerza stosowanie § 335 StPO w ten sposób, iż rewizja jest dopuszczalna także w tych sprawach, gdzie możliwe byłoby odwołanie, a więc od wszystkich wyroków. Skarżący wyrok sądu rejonowego bezpośrednio rewizją pomija, niejako „przeskakując” odwołanie (tzw. *Sprungrevision*).

Na koniec wypada wskazać na kwestię zaskarżania wyroków zapadłych w trybie porozumień procesowych, uregulowaną w prawie niemieckim inaczej niż w polskim. Wprowadzony przez ustawę z dnia 26 lipca 2009 r. o uregulowaniu porozumień w procesie karnym (BGBl. I 2009, 2353) § 257c StPO przewiduje w ust. 1, że w odpowiednich sprawach sąd może porozumiewać się z uczestnikami procesu co do dalszego biegu procesu i jego wyników na zasadach określonych w dalszych ustępach tej regulacji. Jednakże regulacja ta nie zwalnia sądu z określonego w § 244 ust. 2 StPO obowiązku dążenia do wykrycia prawdy materialnej i przeprowadzenia dowodów z urzędu co do wszystkich okoliczności istotnych dla podjęcia decyzji. § 257c ust. 2 StPO stanowi, że przedmiotem porozumienia mogą być tylko skutki prawne będące częścią składową wyroku i stosownych

postanowień, inne środki odnoszące się do toczącego się przewodu sądowego, jak też zachowania procesowe uczestników procesu. Częścią składową każdego porozumienia powinno być przyznanie się do winy. Nie mogą być przedmiotem porozumienia: orzeczenie o winie (uznanie winnym), środki poprawcze ani zabezpieczające.

Sąd ujawnia, jaką treść może mieć porozumienie. Może przy tym na podstawie swobodnej oceny wszystkich okoliczności sprawy i rozważenia ogólnych zasad wymiaru kary podać także górną i dolną granicę kary. Uczestnicy procesu mogą zająć w tej sprawie stanowisko. Do porozumienia dochodzi, jeśli na propozycję sądu wyrażą zgodę oskarżony i prokurator (§ 257c ust. 3 StPO).

Sąd nie będzie związany porozumieniem, jeśli pominięto istotne okoliczności natury faktycznej lub prawnej albo ujawniły się takie nowe okoliczności, wskutek których sąd dojdzie do przekonania, że przedstawione ramy kary nie odpowiadają już stopniowi zawinienia i okolicznościom sprawy. Podobnie jest, jeśli dalsze zachowanie procesowe oskarżonego nie odpowiada zachowaniu będącemu podstawą prognozy sądu. W takich przypadkach nie można wykorzystać przyznania się oskarżonego do winy. O odejściu od porozumienia sąd musi powiadomić niezwłocznie (§ 257c ust. 4 StPO).

Ustęp 5 § 257c nakazuje sądowi pouczyć oskarżonego o przesłankach i skutkach odejścia przez sąd od porozumienia, określonych w § 257c ust. 4 StPO.

W orzecznictwie i literaturze podkreśla się rangę ustawowego obowiązku protokołowania przebiegu, treści i wyniku porozumienia oraz spełnienie przez sąd obowiązków pouczenia i informowania przewidzianych w § 257c (§ 273 ust. 1a StPO).

W literaturze i orzecznictwie podkreśla się także wagę obowiązku przewodniczącego składu wynikającego z § 243 ust. 4 zdanie pierwsze StPO informowania w trakcie rozprawy o treści rozmów, jakie odbyły się przed rozprawą, jeśli ich przedmiotem była możliwość zawarcia porozumienia procesowego (§ 257c StPO). Naruszenie tego obowiązku stanowić może względną przyczynę odwoławczą.

W tym kontekście wypada zauważyć, że niemiecki Trybunał Konstytucyjny (Bundesverfassungsgericht – BVerfG) w wyroku z dnia 19 marca 2013 r.²¹ stwierdził, że ustawowa regulacja porozumień procesowych (*Verständigungen*) jest zgodna z Konstytucją Niemiec, natomiast niezgodne z Konstytucją są porozumienia nieformalne (*Absprachen*). Skarżący podnosili niezgodność regulacji art. 257c z konstytucyjnymi gwarancjami domniemania niewinności (art. 1 ust. 1 i art. 2 ust. 1 Grundgesetz – GG) oraz zasadą państwa prawa (art. 20 ust. 3 GG). W uzasadnieniu wyroku Trybunał podkreślił rangę obowiązku dochodzenia przez sąd z urzędu do prawdy oraz zachowania transparentności porozumienia przez obowiązek protokolowania przewidziany w § 273 ust. 1a StPO, który powinien stwarzać sądowi odwoławczemu możliwość kontroli zasadności decyzji sądu *meriti* co do zawarcia porozumienia o określonej treści. Stwierdził także, że: „Porozumienia procesowe nie wprowadzają żadnego nowego «konsensualnego» modelu procesu, lecz są dopasowane do obowiązującej procedury karnej”.

Za istotne z punktu widzenia niniejszego referatu należy uznać podkreślenie przez BVerfG rangi kontroli odwoławczej wyroków zapadłych wskutek *Verständigungen*. Trybunał wskazał mianowicie, że zarówno brak transparentności (dokumentowania) porozumienia, jak i brak pouczeń i informacji dla oskarżonego mogą stanowić uzasadnioną przyczynę rewizyjną.

Również w literaturze przedmiotu podkreśla się wagę obowiązku przewodniczącego składu wynikającego z § 243 ust. 4 zdanie pierwsze StPO informowania w trakcie rozprawy o treści rozmów, jakie odbyły się przed rozprawą, jeśli ich przedmiotem była możliwość zawarcia porozumienia procesowego (§ 257c StPO)²².

W powołanym orzeczeniu niemiecki Trybunał Konstytucyjny nakazuje bardzo szeroko interpretować przesłanki powstania tego obowiązku: „Obowiązek poinformowania powstaje, jeśli rozmowy prowadzone przed lub poza rozprawą sądową stwarzają wyraźną bądź konkludentną możliwość zawarcia porozumienia procesowego. Taka sytuacja zachodzi zawsze

²¹ BVerfG, Urt. z dnia 19 marca 2013 r. – 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10, 2 BvR 2155/11, StV 2013, s. 353.

²² R. Schlothauer, H.-J. Weider, *Verteidigung im Revisionsverfahren*, s. 287–293 i podane tam orzecznictwo sądowe oraz literatura.

wtedy, jeśli podnosi się w nich zagadnienia zachowań procesowych relevantnych dla wyniku procesu i składane są pytania bądź oświadczenia odnoszące się do oczekiwanej kary. W razie wątpliwości informacja taka powinna być udzielana. W treści udzielanej informacji odnoszącej się do takich rozmów powinny być zawarte stanowiska ich uczestników, od kogo wyszła propozycja porozumienia oraz czy spotkała się z przychylnością bądź odmową pozostałych uczestników²³.

Wypada dodać, że w tymże wyroku z dnia 19 marca 2013 r. w sprawie 2 BvR 2155/11 niemiecki Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodną z konstytucyjną zasadą domniemania niewinności i regułą *nemo se ipsum accusare tenetur* decyzję Sądu Apelacyjnego (OLG) utrzymującą w mocy skazanie wskutek porozumienia procesowego, w przypadku którego sąd oparł się jedynie na formalnym przyznaniu się oskarżonego do winy, zaniedbując obowiązek dochodzenia z urzędu do prawdy określony w § 244 ust. 2 StPO.

Jak podkreśla się w komentarzach do § 257c StPO²⁴, „Gdyby chodziło o rzeczywiste pojednanie (*Vergleich*) w procesie karnym a podstawą wyroku byłby rzeczywisty konsens pomiędzy uczestnikami procesu, wówczas przyznanie nieograniczonego prawa do zaskarżenia takiego wyroku byłoby paradoksem. Nawet w przypadku ograniczonych rozwiązań konsensualnych można by się zastanawiać nad ograniczeniem możliwości zaskarżenia”. Jak wskazano wcześniej, niemiecki ustawodawca poszedł dalej, stwierdzając w § 392 StPO, że w przypadku wyroków zapadłych na podstawie porozumienia nie można zrzec się uprawnienia do złożenia środka odwoławczego.

Podsumowując, należy wskazać na szerokie możliwości zaskarżania w procesie niemieckim wyroków zapadłych wskutek porozumień procesowych.

Od wyroków zapadłych w trybie § 257c StPO dopuszczalne jest **odwołanie** określone w § 312 StPO. Złożenie odwołania prowadzi zasadniczo do prowadzenia ponownego postępowania dowodowego w pełnym zakresie, sąd

²³ BVerfG, Urt. z dnia 19 marca 2013 r..., s. 353.

²⁴ R. Eschelbach (w:) *Strafprozessordnung*..., s. 1055.

odwoławczy zaś (Berufungsgericht) nie jest związany ustaleniami z sądem, który wcześniej rozpoznawał sprawę, ale może wykorzystać przyznanie się do winy, które było przesłanką wcześniejszego skazania. W trybie porozumienia, gdyż ust. 4 zdanie trzecie § 257c StPO nie obowiązuje w postępowaniu odwoławczym. Z kolei uczestnicy postępowania, którzy w pierwszej instancji zrezygnowali wskutek porozumienia ze swoich uprawnień procesowych, mogą przy ponownym postępowaniu znowu w pełni z nich korzystać, w szczególności w zakresie inicjatywy dowodowej. Jednakże w literaturze przedmiotu wskazuje się na praktyczne problemy związane z nieodwołalnością i niezaskarżalnością oświadczeń procesowych, które prowadzą do ograniczenia zakresu odwołania. Zgodnie z orzecznictwem sądowym takie oświadczenia procesowe mogą być kwestionowane jedynie w przypadkach poważnych wad oświadczeń woli spowodowanych podstępem bądź niezawinionym błędem. Ponadto wskazuje się na możliwość częściowego wycofania pierwotnie nieograniczonego odwołania zarówno przed upływem, jak i po upływie terminu jego złożenia, co w rezultacie również spowoduje ograniczenie rozpoznania tego środka odwoławczego²⁵.

Od wyroków zapadłych w trybie porozumień procesowych przysługuje także nieograniczona **rewizja**. Tak jak w postępowaniu zwykłym powstaje problem wymagań co do formy i terminu do złożenia rewizji i jej uzasadnienia. Mianowicie przy zarzutach naruszenia prawa procesowego przez niespełnienie przez wyrok przesłanek jego wydania w trybie art. 257c StPO należy zgodnie z § 344 ust. 2 zdanie drugie podać okoliczności uzasadniające taki zarzut. Dość często wśród zarzutów natury procesowej wskazuje się niedotrzymanie przyrzeczonych warunków w wyroku zapadłym wskutek zawartego porozumienia. Możliwe jest także podnoszenie w rewizji zarzutu obrazy prawa materialnego, a w szczególności trafności (*Tragfähigkeit*) ustaleń co do winy i odpowiedzialności karnej oraz błędnego zastosowania przepisów prawa materialnego.

Jak wskazuje się w literaturze, prawomocne wyroki zapadłe w trybie art. 257c StPO mogą być wzruszone zarówno w trybie **wznowienia postępowania** (art. 359 StPO), jak i **skargi konstytucyjnej** oraz **skargi do ETPCz**²⁶.

²⁵ Zob. M. Wenske, *Das Verständigungsgesetz und das Rechtsmittel der Berufung*, Neue Zeitschrift für Strafrecht 2015, nr 3, s. 137–184 i podane tam orzecznictwo sądowe.

²⁶ R. Eschelbach (w:) *Strafprozessordnung...*, s. 1058–1060.

Postępowanie odwoławcze we francuskim procesie karnym. Modelowe założenia apelacji

W opisach początkowej historii instytucji prawnych dominują uogólnienia ukazujące najczęściej założenia ich funkcjonowania w ramach powszechnie panującego ustroju, rzadziej zaś w perspektywie poszczególnych państw. W stwierdzeniu tym wcale nie chodzi o barierę wiedzy czy możliwości bardziej zindywidualizowanego opisu odległej rzeczywistości, lecz o to, że zbliżone warunki polityczne, które panowały na znacznym obszarze Europy po upadku Cesarstwa Rzymskiego (476 r.), a następnie przez okres Średniowiecza, prowadziły do wykształcania się wspólnych (epokowo standardowych) rozwiązań prawnych i prawno-instytucjonalnych w poszczególnych państwach – pierwotnie szczepowych, a następnie – terytorialnych. Charakterystyczny dla tych czasów pluralizm prawny¹, na który składała się równoczesna obecność legislacji królewskiej, prawa kanonicznego oraz nieskodyfikowanych zwyczajów, prowadzący do zjawiska *justice morcelée*², był – wraz z wszelkimi pozostałymi uwarunkowaniami

* Dr hab. Maria Rogacka-Rzewnicka, prof. UW, Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Zakład Postępowania Karnego.

¹ Był on charakterystyczny aż do Rewolucji Francuskiej. Pierwszą zmianę przyniosła ustawa z dnia 4–11 sierpnia 1789 r., znosząca sądownictwo senioralne we Francji (art. 4). Ustawą z dnia 12 sierpnia 1790 r. powołano Trybunał Kasacyjny, a w akcie wykonawczym z dnia 27 listopada – 1 grudnia 1790 r. określono organizacyjny kształt tego Trybunału. Inne zmiany organizacyjne zawierała ustawa z dnia 16–24 sierpnia 1790 r. *sur l'organisation judiciaire*. Dalsze reformy porządkujące francuski system sądownictwa przewidywała ustawa z dnia 19–22 lipca 1791 r.

² E. Gasparini, É. Gojosso, *Introduction histoire au Droit et Histoire et des Institutions*, Paris 2011, s. 64; A. Laingui, A. Lebigre, *Histoire du droit pénal*, t. 2, *La procédure criminelle*, Paris 1979, s. 23 i n. oraz s. 74 i n.

feudalizmu – przeszkodą w wypracowaniu rozwiązań mogących z sobą konkurować w skali poszczególnych państw. Występujące wówczas podobieństwo form i środków rozstrzygania spraw i konfliktów nie wymaga więc skupienia specjalnej uwagi na odległych czasach Franków, choć – jak pisze K. Sójka-Zielińska – „rozszerzone pomniki prawne obowiązujące w państwie frankońskim dają, dzięki swej różnorodności, stosunkowo najpełniejszy obraz prawa wszenofeudalnego”³. Można jedynie zauważyć, że pierwsze próby przejścia do systemu sądownictwa publicznego zostały podjęte za panowania dynastii Karolingów w ramach idei centralizacji terytorium i administracji państwowej. W czasach Karola Wielkiego powstał urząd *missi dominici* (*les envoyés du Maître*)⁴ do sprawowania w imieniu króla nadzoru nad lokalną władzą sądową, będący bazą późniejszego systemu podporządkowania sądów senioralnych trybunałom królewskim. Istniał też Tribunal du palais, w którym rozstrzygano sprawy zastrzeżone do kompetencji najwyższej władzy (ciężkie przestępstwa, dezercja, zdrada oraz czyny dotyczące członków rodziny królewskiej albo osób z otoczenia monarchy czy wyższych urzędników). Nie będąc instancją apelacyjną *sensu stricto*, rozstrzygał w tym charakterze sprawy należące do kompetencji trybunału zwykłego (*mallus*), które trafiały do niego w trybie skarg przeciwko sędziom odmawiającym orzekania albo naruszającym prawo. Jeśli w tych przypadkach dowiedziono sędziemu winę, skazywano go na grzywnę⁵.

W okresie wszenofeudalnym mechanizmy i procedury sądowe były jeszcze słabo wykształcone, co – nawiązując bliżej do tytułowej problematyki – oznacza długotrwały brak instytucji odwołania w systemie sprawowania sprawiedliwości⁶. O ile w epoce starożytnej, zarówno w procesie hellenistycznym, jak i w rzymskim apelacja była znana i powszechnie praktykowana⁷, o tyle od V w. zasadniczo do XIII w. postępowanie sądowe było

³ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1986, s. 46.

⁴ É. Gasparini, É. Gojosso, *Introduction...*, s. 59.

⁵ Tamże, s. 77.

⁶ W okresie całego średniowiecza nie występuje w procedurze rozpoznawania spraw środków przypominający wcześniejszą albo późniejszą apelację. Nie miała ściśle takiego charakteru znana instytucja nagany sędziego, choć polegała na swoistej kontroli wydanego rozstrzygnięcia (zob. K. Sójka-Zielińska, *Historia...*, s. 203–204). Zasadniczo apelacja, jako środek kontroli instancyjnej, pojawia się dopiero w Ordonnance criminelle z 1670 r. (tytuł XXVI – *Des appellations*).

⁷ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 79–80. Powszechnie prawo apelacji przewidywał Kodeks Teodozjusza (*in omnibus causis criminalibus*). Za odmowę

jednoinstancyjne, choć stopniowo już nieco wcześniej zaczęły pojawiać się – zwłaszcza w sądownictwie kanonicznym – środki będące namiastką odwołania⁸. Taki poniekąd charakter miało wówczas artykułowane uprawnienie władcy do zmiany decyzji urzędników sądowych. Idea, iż wszelka sprawiedliwość pochodzi od króla (*toute justice émane du roi*), znalazła pierwsze ucieleśnienie w osobie Ludwika IX Świętego (1214–1270), który – jak głosi legenda – swoje decyzje wydawał pod starym dębem w Vincennes⁹. Powstała wtedy *curia regis* – najwyższa jurysdykcja, która rozwinęła działalność w czasach ostatnich Kapetyngów z głównej linii tej dynastii, przekształcając się następnie w *conseil du roi*. Pod koniec XII w. była już praktykowana kontrola lokalnego sądownictwa, choć organizacja feudalna stała na przeszkodzie ukształtowaniu się całkowicie scentralizowanego systemu sądowniczego. Wymaga zauważenia, że aż do końca *Ancien Régime* francuscy monarchowie rezerwowali sobie wpływ na sądownictwo poprzez różne środki kontroli. Nawet wtedy, gdy delegowali kompetencje sądownicze na inne organy, nie wyzbywali się władztwa nad nimi, zapewniając sobie prawo interwencji w każdym momencie toczącego się postępowania sądowego¹⁰.

W procesie sądowym wczesnofeudalnym funkcjonowała tzw. nagana wyroku, którą utożsamia się z późniejszą apelacją¹¹. We Francji, w przeciwieństwie do innych państw, prawo do korzystania z tego środka mieli przedstawiciele najwyższych stanów. W wieku XIV, w miarę wzrostu liczby spraw i stopnia ich komplikacji, królowie wykonywali władzę sądowniczą przy pomocy swoich doradców (*conseillers*). Wówczas stosowano dwa rodzaje środków: ewokację i kasację. Pierwszy z nich umożliwiał przejęcie sprawy do rozpoznania przez radę królewską (*conseil du roi*), drugi zaś pozwalał na uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, bez możliwości jednak jej merytorycznego rozstrzygnięcia. Obie instytucje, tak co do nazwy, jak kierunkowych założeń, obowiązują do dziś

przyjęcia środka sędziemu groziła grzywna. Wcześniej, w okresie Republiki, było ono ograniczone tylko do wybranych spraw, a odwołanie rozpatrywał lud.

⁸ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1985, s. 133–134. Apelacji nie przewidywała słynna *Constitutio Criminalis Carolina* (S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, s. 86).

⁹ É. Gasparini, É. Gojoso, *Introduction...*, s. 186.

¹⁰ Tamże, s. 186.

¹¹ K. Sójka-Zielińska, *Historia...*, s. 203.

we francuskim postępowaniu karnym. Na początku XIV w. powstała we Francji instytucja prokuratora, a w drugiej połowie wieku rada królewska została przemianowana w Wielką Radę (Grande Conseil).

Wraz z rozwojem procesu w formule inkwizycyjnej apelacja stała się trwałym elementem postępowania sądowego, chociaż nie polegała całkiem na tym samym co w nowożytnym postępowaniu karnym typu mieszanego. Należy zauważyć, że przysługiwała wówczas w szerokim zakresie, będąc środkiem kwestionowania ustalonych w pierwszej instancji faktów oraz naruszeń obowiązujących reguł postępowania, których w technicznym procesie inkwizycyjnym było niewspółmiernie więcej niż w poprzednich formach procesowych. Apelację można było wnosić zarówno od orzeczeń ostatecznych, jak i jednostkowych decyzji zapadających na różnych etapach postępowania. Była ona przewidziana na kilku poziomach, stosownie do ukształtowanej w okresie *Ancien Régime* struktury administracyjno-sądowniczej. Jej pierwotną regulację zawierały ordonanse królewskie z lat: 1302, 1319 i 1338, szersze zaś unormowanie instytucji apelacji przewidywały akty z lat: 1453, 1498, 1539 i 1670¹². Historycy prawa są zgodni co do wpływu procedury typu inkwizycyjnego na realizację zamierzeń politycznych, związanych z umocnieniem władzy oraz upowszechnieniem interesów etatystycznych, kosztem indywidualnych¹³. Zgodnie też podkreślają polityczną rolę instytucji apelacji, wyrażającą się jej udziałem w centralizacji władzy.

W strukturze dawnego sądownictwa francuskiego szczególne znaczenie miały parlamenty. Były one instancją nadrzędną w stosunku do sądów pretoralnych oraz baliwalnych (*prévotés; baillages*)¹⁴, składającą się z sędziów mianowanych przez monarchę. Swą właściwością obejmowały sprawy poważniejsze, co ówczesnie oznaczało orzeczenia skazujące w pierwszej instancji „na kary dolegliwe lub powodujące infamię skazanego” (*„peines*

¹² A. Morin, *Appel: le double degré de juridiction* (w:) A. Morin, J. Ortolan, F. Hélie, *Répertoire de droit criminel*, Paris 1850 (http://ledroitcri.inel.free.fr/la_science_criminelle/penalistes/le_proces_penal/instruction/appeal_notion.htm); A. Laingui, A. Lebigre, *Histoire...*, s. 87 i n.

¹³ G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, *Procédure pénale*, Paris 2006, s. 53.

¹⁴ Średniowieczne parlamenty nie miały nic wspólnego ze współczesnymi instytucjami władzy ustawodawczej. Były to lokalne organy wymiaru sprawiedliwości, pełniące także funkcje administracyjne.

afflictives ou infamantes”)¹⁵. Pierwszym takim organem był powstały w połowie XIII w. Parlament Paryża (*Parlement de Paris*), w skład którego wchodziła izba karna, zwana *Tournelle*¹⁶. Na ten okres przypadają początki procesu umacniania się władzy monarszej we Francji, a głównymi symptomami tego zjawiska, znajdującego korzystny grunt zwłaszcza za panowania Filipa Augusta i Filipa IV Pięknego, były rozwijające się ustawodawstwo królewskie oraz właśnie powołanie Parlamentu Paryża¹⁷. W tym czasie na dworze ostatnich panujących Kapetyngów i pierwszych Walezjuszy pojawiają się uczeni prawnicy, których zadaniem jest tworzenie nowego porządku prawnego, opartego na koncepcji *utilitas regni*¹⁸. Konsekwencją tego procesu jest powstawanie kolejnych parlamentów jako organów odwoławczych (m.in. w Tuluzie – 1420 r., Grenoble – 1453 r., Bordeaux – 1463 r. i Dijon – 1476 r.)¹⁹. F. Hélié pisał, że podobnie jak w starożytnym Rzymie, tak i we Francji apelacja była nie tylko środkiem sądowym, lecz przede wszystkim instrumentem konsolidacji politycznej, hierarchizacji administracji oraz imperialnej władzy²⁰. Jej zaś bardziej doraźnym celem było podporządkowanie władzy sądowej prowincjonalnej sprawiedliwości królewskiej. Służąc w pierwszej kolejności realizacji celów politycznych, jednocześnie zapewniała wyższe standardy sądowe poprzez dodatkowy udział w rozstrzyganiu spraw sędziów hierarchicznie wyższych, najczęściej też lepiej wykształconych od sędziów senioralnych (tzw. *hommes sages*) i teoretycznie bardziej niezależnych²¹, choć – jak zauważa S. Waltoś – osobiste restrykcje grożące sędziom popełniającym błędy w procesie orzekania, w tym ciążąca na nich odpowiedzialność odszkodowawcza, nie czyniły z nich niezawisłych arbitrów²².

Na bliższą uwagę zasługują dwa historyczne akty prawne, regulujące instytucję apelacji w sprawach karnych, tj. *Ordonnance criminelle* z dnia

¹⁵ G. Stefani, G. Levasseur, B. Boulloc, *Procédure...*, s. 58.

¹⁶ Nazwa izby (literalnie: *petite tour*) wzięła się stąd, że sędziowie zasiadali w niej na zasadzie rotacji. Jako element struktury Parlamentu Paryża powstała ona w 1436 r. Jej rolą było orzekanie w ostatniej instancji w sprawach o poważne przestępstwa.

¹⁷ É. Gasparini, É. Gojoso, *Introduction...*, s. 171.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ G. Stefani, G. Levasseur, B. Boulloc, *Procédure...*, s. 51.

²⁰ F. Hélié, *Traité de l'instruction criminelle*, t. 2, Paris 1867, nr 2982.

²¹ Tamże.

²² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny...*, s. 90.

26 sierpnia 1670 r., zwany Grande ordonnance, który obowiązywał we Francji do dnia 9 października 1789 r.²³, oraz Code d'instruction criminelle z dnia 19 listopada 1808 r., obowiązujący do dnia 2 marca 1959 r.

Pierwszy z nich, uznawany za kwintesencję inkwizycyjnego typu procedury karnej, odegrał ważną rolę w historii legislacji francuskiej, a z powodu nowoczesnej formy i kompleksowej regulacji nazywa się go pierwszym francuskim kodeksem postępowania karnego.

Ordonans z 1670 r. szeroko ujmował prawo do wniesienia apelacji ze względu na rodzaje rozstrzygnięć, przewidując, że przysługuje ona od wszystkich decyzji sądowych, które zostały szczegółowo wymienione w art. 1, tytule XXVI „Des appellations”. Także szeroko został określony krąg podmiotów uprawnionych do wniesienia apelacji. Uprawnionymi byli bowiem: prokurator, oskarżony oraz strona cywilna. Z kolei dopuszczalność apelacji warunkowało wydanie wyroku w składzie co najmniej trzyosobowym. Wniesienie tego środka nie powodowało efektu suspensywnego (art. 3). Zawarta w 16 artykułach regulacja apelacji w sprawach karnych była bezspornie dowodem postępu legislacji i przykładem nowoczesnej transformacji dawnego procesu karnego, choć uwarunkowania systemu inkwizycyjnego powodowały ograniczenia w możliwości pełnego wykorzystania tego środka.

Począwszy od połowy XVIII w., parlamenty przestały identyfikować się z pierwotną rolą, wykorzystując coraz częściej swoją pozycję do walki z absolutyzmem monarszym. Skutkiem tej transformacji było zbliżenie tych organów do władzy legislacyjnej, co – tytułem retorsji ze strony króla Ludwika XV – spowodowało wypędzenie z kraju niepokornych sędziów i zamknięcie wielu sądów.

Dalsze zmiany prawne przyniosło ustawodawstwo rewolucyjne. Można stwierdzić, że kwestie sądowe były niewątpliwie w sercu reform i spraw społecznych w okresie Rewolucji Francuskiej. Na uwagę zasługuje ustawa z dnia 16–24 sierpnia 1790 r. *sur l'organisation judiciaire*, która stworzyła fundament pod nowoczesny system organizacji sądownictwa we Francji.

²³ W tej dacie został uchylony dekretem Konstytuanty.

Wyrażona w art. 1 tego aktu generalna reguła: „les juges de districts seront juges d'appel les uns à l'égard des autres” definiowała zasadę politycznej równości między trybunałami pierwszej instancji i trybunałami apelacyjnymi. Jak pisał F. Hélie, wyraża się ona tym, że obie struktury istnieją pod tym samym tytułem, a celem apelacji jest potrzeba nowej dyskusji, gdy pierwsza została już zamknięta²⁴. Autor ten podkreślał, że instytucjonalna hierarchia w systemie sądów nie różnicuje relacji między sędziami pierwszej i drugiej instancji, gdyż jednakowo są oni delegatami tej samej władzy, a przede wszystkim posiadają ten sam status ustrojowy oraz identyczne kompetencje orzecznicze w systemie powtórnego, zbliżonego zakresu badania sprawy, przez co apriorycznie odrzuca się uczucie nieufności wobec sędziów pierwszej instancji, wkomponowane w system wybiórczej (rewizyjnej) kontroli zaskarżonego orzeczenia. W tej dawnej koncepcji niezmiennie wyraża się filozofia francuskiego systemu odwoławczego. Podkreślana równość instancji znajdowała bardziej adekwatne odzwierciedlenie w systemie apelacyjno-kasacyjnym, opartym na modelu ponownego rozpatrzenia sprawy, niż w systemie rewizyjnym, który z założenia zakłada jedynie kontrolę prawidłowości wydanego w pierwszej instancji orzeczenia przez sąd hierarchicznie nadrzędny. Ustanowiony w czasach Rewolucji model relacji między sądami pierwszej instancji i sądami apelacyjnymi jest do dziś aktualny we Francji, natomiast szczegółowe odzwierciedlenie znajduje w założeniach apelacji, na czele z założeniem głównym, mianowicie ponownego rozpatrywania sprawy zainicjowanej skargą odwoławczą strony.

Identyfikując środki odwoławcze w sprawach karnych z koncepcją nowoczesnego procesu, współczesnych korzeni odpowiednich rozwiązań prawnych należy tradycyjnie upatrywać w ustawodawstwie przełomu XVIII i XIX w. Francja miała wówczas wiodącą rolę w kodyfikacji prawa²⁵, a ruch ten obejmował dwa etapy: Wielkiej Rewolucji i rządów Napoleona Bonaparte. Osiągnięciem pierwszego była m.in. ustawa z dnia 27 listopada

²⁴ F. Hélie, *Traité...*, nr 2983.

²⁵ Wiodąca rola Francji w dziele kodyfikacji prawa na pewno wynikała z rozmachu tego procesu i jego wpływu na inne prawodawstwa, lecz uściślając, należy wskazać na podobne działania w Prusach i Italii, podejmowane od lat 80. XVIII w. Zasłynął z ich powodu król pruski Fryderyk II, którego dziełem jest słynny Landrecht Pruski, uchwalony w 1794 r. (Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten).

– 1 grudnia 1790 r., powołująca do życia Trybunał Kasacyjny²⁶. Z kolei czasom napoleońskim procedura karna zawdzięcza Code d'instruction criminelle z dnia 19 listopada 1808 r., który zupełnie niesłusznie pozostaje w cieniu swego wielkiego konkurenta, czyli kodeksu cywilnego z 1804 r. Należy uzupełnić, że ideologiczną bazą zmian prawnych i organizacyjnych francuskiego systemu sprawiedliwości na przełomie XVIII i XIX w. była głoszona koncepcja suwerenności prawa. Stanowiła ona przeciwwagę dla powszechnego odczucia dezaprobaty i niechęci w stosunku do sędziów, które zrodziły przekonanie o potrzebie ograniczenia władzy sędziów. Głoryfikacja prawa, tworzenie organów stojących na jego straży, jak Trybunał Kasacyjny czy Rada Stanu (Conseil d'État), oraz odpowiednie aksjologiczne uzasadnienie tych procesów stworzyły właściwy grunt pod system sądownictwa francuskiego. Regulacje zarówno z 1790 r., jak i z 1808 r. zadziwiają nowoczesnością i perfekcyjną formą legislacyjną, zwłaszcza zaś trwałością rozwiązań. Ich główne założenia, podobnie jak większość unormowań szczegółowych, stanowi do dziś podstawę porządku jurydycznego we Francji. Na początku wieku XIX, w wykonaniu ustawy z dnia 20 kwietnia 1810 r. *sur l'organisation de l'ordre judiciaire*, tworzono sądy pokoju, kantonalne, trybunały poprawcze, sądy przysięgłych oraz sądy apelacyjne (średnio 1 na 3 departamenty; łącznie 29). Okres III Republiki cechuje się stabilizacją systemu sądowniczego²⁷.

Zasługą okresu Rewolucji pozostaje apelacyjno-kasacyjny model systemu odwoławczego w sprawach karnych, będący jedną z bardziej charakterystycznych cech francuskiej procedury karnej. Został on skorelowany z wypracowaną w okresie Rewolucji strukturą sądownictwa w sprawach karnych²⁸, która przetrwała aż do wejścia w życie ordonansu z dnia 22 grudnia 1958 r.²⁹ Podkreślając nowoczesność, a nawet nowatorskość wielu rozwiązań

²⁶ M. Rogacka-Rzewnicka, *Kasacja w polskim procesie karnym*, Warszawa 2002, s. 18 i n.

²⁷ Najpoważniejszą reformą tego okresu było zastąpienie w 1926 r. trybunałów okręgowych (*d'arrondissements*) przez sądy departamentalne. W wyniku reformy zlikwidowano ponad 200 małych sądów.

²⁸ Zob. przypis 1 dotyczący pluralizmu prawnego.

²⁹ Ordonnance n° 58-1270 z dnia 22 grudnia 1958 r. portant loi organique relative au statut de la magistrature. Od tamtej pory przeprowadzono we Francji liczne reformy organizacji sądownictwa. Do najważniejszych należy zaliczyć uchwalenie: dnia 16 marca 1978 r. Code de l'organisation judiciaire; dnia 9 września 2002 r. Loi d'orientation et de programmation pour la justice oraz dnia 26 lutego 2003 r. ustawy tworzącej *justice de proximité*. Należy uzupełnić, że przepisy Części legislacyjnej (*Partie législative*) kodeksu organizacji sądownictwa zostały

francuskiego kodeksu postępowania karnego z 1808 r., należy zarazem zauważyć, że był on dziełem kompromisu między oświeceniowymi ideami sprawiedliwości w sprawach karnych a rozwiązaniami dawnych ustaw z lat 1670 i 1791. Najważniejszym skutkiem tego kompromisu był tzw. mieszany typ procedury karnej, z udziałem jednak wielu inkwizycyjnych rozwiązań prawnych. Sformułowany tytuł publikacji nie zakłada potrzeby bliższej prezentacji historycznych rozwiązań prawnych, choć należy podkreślić, że – według kodeksu postępowania karnego z 1808 r. – apelacja w nielimitowanym zakresie przysługiwała jedynie od wyroków wydawanych w tzw. sprawach poprawczych (*en matière correctionnelle*), to znaczy w sprawach o występki (*délits*). W przypadku zbrodni orzekanie z udziałem *jury populaire* było jednoinstancyjne, w sprawach wykroczeń zaś apelacja miała ograniczony charakter. Mimo wskazanych ograniczeń podwójna instancyjność sądownictwa – zdaniem J. Leroy – była jedną z fundamentalnych zasad ustrojowych i procesowych, na których opierał się Code d’instruction criminelle z 1808 r. (obok takich zasad, jak: jednolitość sądownictwa cywilnego i karnego; rozdział funkcji ścigania, śledztwa i wyrokowania oraz kolegialność orzekania w sprawach o przestępstwa, z wyjątkiem wykroczeń)³⁰.

Zgodnie z wówczas przyjętą i następnie kontynuowaną we Francji konwencją legislacyjną, regulacja procedury karnej opiera się na schemacie uwzględniającym podział przestępstw na: zbrodnie, występki i wykroczenia. Zarówno historycznie, jak i obecnie jest on podstawą wyodrębnionej i zasadniczo całościowej regulacji proceduralnej dla wyżej kategoryalnie wskazanych typów czynu.

Zgodnie z kodeksem z 1808 r. prawo do wniesienia apelacji było najszerzej przewidziane w odniesieniu do wyroków wydawanych przez trybunały poprawcze (księga II „De la justice”; rozdział II „De Tribunaux en matière correctionnelle”; regulację apelacji zawierały art. 199–215). Generalną podstawę prawną tego środka stanowił art. 199 Code d’instruction criminelle („Les jugements rendus en matière correctionnelle pourront être attaqués par la voie de l’appel”). W treści wielu przepisów dotyczących występków, podobnie jak w regulacji wykroczeń, ujawniały się charakterystyczne cechy

istotnie zmienione przez ordonans z dnia 8 czerwca 2006 r., zob. G. Gondouin, S. Rouxel, *Les Institutions juridictionnelles*, Grenoble 2004, s. 21.

³⁰ J. Leroy, *Procédure pénale*, Paris 2011, s. 33.

apelacyjności francuskiego systemu odwoławczego. Artykuł 216 CIC przewidywał prawo strony cywilnej, oskarżonego, oskarżyciela oraz osoby odpowiedzialnej cywilnie do wniesienia kasacji od wyroku wydanego przez tribunal d'arrondissement, będący instancją odwoławczą od orzeczeń sądów poprawczych. W sprawach zaś o wykroczenia (księga II „De la justice”; tytuł I „Des Tribunaux de police”; rozdział I „Des Tribunaux de simple police”; § 3 „De l'appel des jugements de police”) możliwość apelacji była ograniczona do wyroków orzekających karę pozbawienia wolności oraz odszkodowanie lub inne reparacje cywilne powyżej kwoty 5 franków, niezależnie od kosztów postępowania (art. 172 CIC). W sprawach wykroczeń stronom przysługiwała skarga kasacyjna (art. 177 CIC). Z niniejszego opisu jest wyłączona instytucja kasacji we Francji, której poświęcone są inne publikacje³¹, jak również inne zwyczajne i nadzwyczajne środki odwoławcze.

Tytułem uwagi wstępnej i systematyzującej niniejszą prezentację należy wskazać na tradycyjny we Francji podział środków zaskarżenia (*voies de recours*) w sprawach karnych na: zwyczajne (*ordinaires*) i nadzwyczajne (*extraordinaires*). Do pierwszej grupy zalicza się: apelację (*appel*), sprzeciw (*opposition*), sprzeciw wobec wyroku zaocznego wydanego w sprawach o zbrodnie (*purge de la contumace*), na drugą kategorię zaś składają się: kasacja (*pourvoi en cassation*), wznowienie postępowania (*pourvoi en révision*) oraz wznowienie postępowania z powodu naruszenia praw człowieka (*pourvoi en faveur des droits de l'homme*)³². Tytułem uzupełnienia należy wskazać na inne stosowane podziały środków odwoławczych, np. na uchylające (*voies de rétraction*) i reformatoryjne (*voies de réformation*); w przedmiocie błędów prawa (*erreurs de droit*) i błędów faktu (*erreurs de fait*) albo według stanu powagi rzeczy osądzonej (*autorité de la chose jugée*). Niektóre środki zaskarżenia są wspólne w procedurze karnej i cywilnej (apelacja, sprzeciw, kasacja).

Przytoczony podział środków: na zwyczajne i nadzwyczajne nie odpowiada ściśle klasyfikacji środków zaskarżenia występującej w naszym prawie karnym procesowym. Różne jest także w obu systemach ich

³¹ M. Rogacka-Rzewnicka, *Kasacja...*, s. 11 i n.; teŝe, *Instytucja kasacji we Francji*, PiP 1994, z. 3, s. 69 i n.

³² M. Czajka, *Procedura karna (w:) Prawo francuskie*, t. 1, red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2004, s. 540.